

УДК 811.161.2'373,611

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.8>

ТРАНСПОЗИЦІЯ ІМЕННИКА В НЕСАМОСТІЙНІ ЧАСТИНИ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ» ТА «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ»)

Кісь Є. Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті опрацьовано явище препозиціоналізації, кон'юнкціоналізації, партикуляції та інтер'єктивації іменників крізь призму ідіостилю Івана Багряного (на матеріалі романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський»). Засвідчено поширеність транспозиції іменників до класу прийменників та вигуків. У численних контекстах зафіксовано функціонування похідних слів, коли мотивувальне слово відсутнє. Це переконує в тому, що в ідіостилі письменника переважають саме вторинні одиниці.

Усі функціональні омоніми з кожної омонари чи омокоплексу розподілено на синкретично-диференційовані, синкретично-недиференційовані та синкретично-потенційні. Омонари «іменник / прийменник» кваліфіковано як синкретично-диференційовані функціональні омоніми, а омонари «іменник / вигук» як синкретично-недиференційовані.

Схарактеризовано препозиціоналізацію іменників, у яких, зокрема, закладено семи 'простір', 'час' та 'спосіб дії'. Зазначено, що більшість вторинних прийменників – це іменникові словоформи у формі орудного відмінка однини чи множини, які відірвалися від парадигми відмінювання та застигли. Виявлено, що перехід іменників у прийменники може відбуватися за посередництва прислівника: на першому етапі утворюються вторинні прислівники, а вже від нього на другому етапі похідності – прийменники. Такі процеси зумовлюють виникнення омокоплексів у сучасній українській літературній мові.

Установлено, що найчастіше інтер'єктивуються іменники (головно у формі називного, знахідного та кличного відмінків), у яких закладено семи 'позитивна оцінка' або 'негативна оцінка', а також іменники на позначення особи із сильним емоційним началом. Усі виявлені одиниці зараховано до групи емоційних вигуків.

У процесі дослідження трапляються випадки, коли аналізоване слово переходить в інший лексико-граматичний клас мови разом із залежними від нього словами – самостійними чи службовими. Такі поєднання формують сполуки фразеологічного типу. Відповідно до цього виокремлено прийменникові, сполучникові та вигуківі фразеологізми.

Ключові слова: іменник, прийменник, сполучник, частка, вигук, препозиціоналізація, кон'юнкціоналізація, партикуляція, інтер'єктивація, транспозиція, функціональні омоніми.

Kis Ye. B. Transposition of nouns into non-independent parts of speech (on the material of Ivan Bahrianyi's novels "The Tiger Trappers" and "Garden of Gethsemane"). The article analyzes the phenomenon of prepositionalization, conjunctivization, particularization, and interjectivization of nouns through the prism of Ivan Bahrianyi's idiosyncrasy in the novels "The Tiger Trappers" and "Garden of Gethsemane". It is demonstrated that the transposition of nouns into the lexico-grammatical class of prepositions and interjections is widespread. In particular, the functioning of derived words is recorded in numerous contexts when the motivating word is absent. It proves that secondary units prevail in the writer's idiosyncrasy.

All functional homonyms from each homonymic pair or homocomplex are divided into syncretically-differentiated, syncretically-undifferentiated, and potentially syncretical. Noun/preposition homonymic pairs are considered as syncretically-differentiated functional homonyms, and noun/interjection homonymic pairs are regarded as syncretically-undifferentiated.

The article characterizes the prepositionalization of nouns with the seme of space, time and mode of action. It is noted that most secondary prepositions are noun word forms of the singular or plural instrumental case, which broke away from the declension paradigm and became rigid. It is discovered that the transition of a noun into a preposition can occur through the mediation of an adverb: a secondary adverb is formed at the first stage, and a preposition is created from it at the second derivation stage. Such processes lead to the emergence of homocomplexes in the modern Ukrainian literary language.

In general, nouns with a seme of positive or negative evaluation and nouns with strong emotional starting point are interjectivized. Most nouns undergo transposition into interjections in the nominative, accusative, and vocative cases. All identified units are included in the group of emotional interjections.

During the research process there are cases when the analyzed word is transferred to another lexico-grammatical class of the language with dependent words from either independent or functional parts of speech. Such combinations are referred to as phraseological compounds. Accordingly, prepositional, conjunctive, and exclamatory phraseological units are distinguished.

Key words: noun, preposition, conjunction, particle, interjection, prepositionalization, conjunctivization, particularization, interjectivization, transposition, functional homonyms, syncretism.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Перехідні процеси в межах лексико-граматичних класів виникають у мовленні, упродовж певного періоду часу поступово фіксуються в словниках та стають надбанням мови. Міжчастиномовну транспозицію варто аналізувати не тільки в аспекті загальнономовного явища, а й на прикладі творчості конкретних письменників, яка виявляється частиною їхнього ідіостилу.

В індивідуальному стилі автора репрезентовано неповторну мову доби, тобто в художньому творі за допомогою тих чи тих мовних засобів витворюється самобутня модель світу, його сприйняття та осмислення. Іван Багряний – носій духовно-моральних цінностей епохи спротиву тоталітаризму, представник українського літературного процесу 40-50 р. в еміграції.

У статті окреслено динамічні зрушення в межах лексико-граматичних класів, а саме опрацьовано перехід іменників у несамоствійні частини мови. Матеріалом для дослідження послуговували тексти романів Івана Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Частини мови – класи слів, що відрізняються одна від одної категоріальним значенням, морфологічними ознаками та синтаксичними функціями, і в кожній з частин мови безперервно відбуваються динамічні зрушення, зумовлені внутрішніми та зовнішніми чинниками, у результаті чого виникає частиномовна транспозиція. З позиції теорії перехідності в кожній частині мови можемо виокремити ядро, до якого зараховуємо слова зі сталими ознаками цього класу, та периферію, до якої належать слова з невизначеними ознаками. Саме останні виявляють здатність переходити до іншого розряду. Такі лексичні одиниці дедалі більше привертають увагу дослідників.

Детальніше зупинимось на різновидах транспозиції, що передбачають перехід самоствійних частин мови у службові та вигук. Терміном *препозиціоналізація* позначають перехід слів до розряду прийменника. А. Загнітко досліджував первинну і вторинну прийменникову категорійну семантику [12], Г. Балабан – динамічні зрушення в прийменниковій системі [1], Н. Глібчук транспозицію різних частин мови в прийменник [6].

Термін *кон'юнкціоналізація* використовують для позначення переходу різних частин мови у сполучник. Л. Шитик вивчала сполучні засоби в аспекті теорії перехідності [18], Г. Весельська – нові явища у функціонуванні сурядних сполучників [3], О. Ковтун – функціонально-семантичну кореляцію сполучників і сполучних комплексів [14].

Терміном *партикуляція* називають перехід слів різної частиномовної належності до класу часток. Л. Бондаренко опрацьовувала склад та комунікативні функції вторинних часток [2], Н. Глібчук – партикуляцію як шлях виникнення міжчастиномовних омонімів [4], Н. Дзюман – партикуляцію займенників [11].

Термін *інтер'ективізація* позначає перехід частин мови у вигук. Л. Мацько досліджувала вторинні вигуки [15], Н. Глібчук – явище синкретизму

у вторинних вигуках [5], Є. Кісь – інтер'ективізацію деяких іменників [13].

Формування мети і завдань статті. Мета пропонованої розвідки – проаналізувати перехід іменників у несамоствійні лексико-граматичні розряди слів, зокрема у прийменники, сполучники, частки та вигуки, крізь призму ідіостилу Івана Багряного. Мета передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) зафіксувати функціональні омоніми, що виникли в результаті транспозиції іменника в несамоствійні частини мови; 2) структурувати виявлені одиниці різними типами функціональних омонімів та описати основні зміни в межах кожної омонімиї чи омонімічного комплексу з погляду семантичного, морфологічного та синтаксичного критеріїв; 3) схарактеризувати різновиди транспозиції у творчості письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транспозиція між лексико-граматичними класами зумовлює виникнення функціональних омонімів, які позначають «однакові за звучанням етимологічно споріднені слова чи окремі форми слів, що належать до різних частин мови» [19, 9]. У дослідженні послуговуємось класифікацією Н. Глібчук та У. Добосевич, які поділяють функціональні омоніми на *синкретично-диференційовані* (етимологічно споріднені одиниці, різний морфологічний статус яких закріплено в словниках), *синкретично-недиференційовані* (етимологічно споріднені омоніми, інший частиномовний статус похідного слова подано в ремарці в одній словниковій статті), *синкретично-потенційні* (етимологічно споріднені омоніми, різний частиномовний статус яких засвідчено лише в численних контекстах, словникова фіксація таких одиниць відсутня) [19, 10–11].

Явище міжчастиномовної перехідності є основним джерелом для виникнення синкретизму, тобто це «нерозчленованість, злитість, характерні для початкового, нерозвинутого стану будь-якого явища» [20, т. 9, 184]. Термін *синкретизм* розуміємо як «поєднання (синтез) диференційних структур і семантичних ознак одиниць мови, що протиставляються одна одній в системі мови і пов'язані явищами перехідності» [10, 6]. Отже, функціональні омоніми – це синкретичні одиниці, які поєднують у своєму складі різні ознаки.

З позиції теорії перехідності важливо з'ясувати суть термінів *омонімиї* та *омонімії*. *Омонімиї* використовуються на позначення вихідного та похідного слова, які пов'язані синкретизмом. *Омонімії* – складніше поняття, яке об'єднує вихідне слово та похідні утворення різного ступеня похідності (три і більше одиниці). При цьому в омонімії можливе паралельне творення дериватів від одного дериванта або послідовне творення кожного наступного омонімиї з попереднього.

Шляхом поповнення прийменників як несамоствійного лексико-граматичного розряду слів є препозиціоналізація (препозитивація) – «перехід іменників, прислівників у прийменники» [7, 393].

Перехід іменника в прийменникову систему передбачає, що іменникові похідні набувають диференційних ознак службової частини мови.

У результаті транспозиції іменники втрачають здатність відмінюватися і змінювати форму числа. Така «змертвіла» форма іменника переконає про втрачений формально-граматичний вияв предметності. Поповнюється лексико-граматичний клас прийменників аналітичними сполуками, тобто поєднанням іменника з первинним прийменником, що поступово фразеологізується. У таких сполуках відбувається нівеляція семантики іменників [12, 193].

Важливим у явищі переходу інших частин мови в прийменник є зневиразнення лексичного значення слова, уживання в синтаксичній позиції, притаманній прийменникові, поширеність і часте використання в різних функціональних стилях. За особливостями вияву препозиціоналізації прийменники в сучасній українській мові Г. Балабан поділяє на власне прийменники та функціональні еквіваленти прийменників, що іноді виконують їхню функцію. Зокрема, найбільше поповнюється група логічних та темпоральних прийменників, а менше – просторових [1, 6].

У текстах романів Івана Багряного «Тигрлови» та «Сад Гетсиманський» засвідчено численні випадки транспозиції іменника в прийменник, реалізованої як в омопарах, так і омокомплексах.

Омопару *іменник / прийменник* репрезентують такі випадки:

Методом¹ – іменник, предметність (чим?). Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Спосіб пізнання явищ природи, суспільного життя [19, 271]. Лексема *методом* як іменник у проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Методом² – прийменник, релятивність. У поєднанні з родовим відмінком [19, 271].

*Завернуто руки **методом** джю-джитсу за спину... (1).*

Іменник *метод* вступає у відношення міжчастиномовної омонімії в орудному відмінку однини (*методом*), має частиномовне значення предметності, виступає членом речення. Словоформа *методом* як прийменник набуває категоріального значення релятивності, втративши морфологічні і синтаксичні ознаки вихідної частини мови. Спільною для аналізованих слів є сема ‘спосіб дії’, тому трактуємо омопару як синкретичне утворення та кваліфікуємо її компоненти як синкретично-диференційовані функціональні омоніми.

Перед¹ – іменник, предметність (що?). Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (наз., знах.). Те, що розташовується попереду або є першим рядом, переднім краєм чого-небудь [19, 360]. Лексема *перед* як іменник у проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Перед² – прийменник, релятивність. У поєднанні зі знахідним та орудним відмінком [19, 360].

*Перед хатою **перед** цвітуть гвоздики (1).*

*Перед обідом **перед** повернувся Приходько (2).*

Іменник *перед* вступає у відношення міжчастиномовної омонімії в називному і знахідному відмінку однини, має частиномовне значення предметності,

виступає членом речення. Словоформа *перед* як прийменник набуває категоріального значення релятивності, втративши морфологічні і синтаксичні ознаки іменника. Прийменник *перед* виражає локативні або темпоральні відношення, тому кваліфікуємо аналізовані слова як синкретичні одиниці. Крім того, змінюються акцентуаційні особливості, що дає змогу трактувати наведені слова як синкретично-диференційовані омографи.

Сілами¹ – іменник, предметність (чим?). Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ж. р.), числа (мн.), відмінка (орудн.). Здатність впливати, діяти на когось, що-небудь, справляти враження на когось [19, 456]. Лексема *сілами* як іменник у проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Сілами² – прийменник, релятивність. У поєднанні з родовим відмінком [19, 456].

*Менші **сілами** проводилися **сілами** місцевої адміністрації й трохи в іншій спосіб (2).*

Іменник *сила* вступає у відношення міжчастиномовної омонімії в орудному відмінку множини (*сілами*), має частиномовне значення предметності й виступає членом речення. Словоформа *сілами* як прийменник набуває категоріального значення релятивності, втративши морфологічні і синтаксичні ознаки вихідного слова. Прийменник *сілами* виражає суб'єктні відношення, що свідчить про синкретизм одиниць. Омопару зараховуємо до синкретично-диференційованих омонімів.

Зафіксовано омокомплекси *іменник / прислівник / прийменник*. Переконливим вважаємо, що від іменника на першому ступені похідності утворився прислівник, а вже від прислівника утворився прийменник (другий ступінь похідності):

Кругом¹ – іменник, предметність (чим?). Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Ділянка якоїсь поверхні, формою схожа на коло [19, 244]. Словоформу іменника *кругом* в аналізованих творах не використано.

Кругом² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?, де?). Незмінюваний. Обставинний. Звідусіль, з усіх боків [19, 244].

*Потім вони сиділи **кругом** на піщаному урвищі й всі за чергою стріляли з мисливської рушниці в темряву, що обступила їх **кругом** (2).*

Кругом³ – прийменник, релятивність. У поєднанні з родовим відмінком [19, 245].

***Кругом** хати снують бджоли, бо **кругом** хати квіти (1).*

На сучасному етапі словоформу іменника *кругом* з прислівником та прийменником *кругом* трактуємо як лексико-граматичні омоніми, тобто «однакові за звучанням етимологічно віддалені або неспоріднені слова, які мають різні лексичні значення або виражають різні семантико-синтаксичні відношення чи відтінки суб'єктивної модальності та належать до різних частин мови» [19, 11].

Прислівник *кругом* виконує синтаксичну функцію обставини в реченні, має частиномовне значення ознаковості. Слово *кругом* як прийменник втрачає морфологічні й синтаксичні ознаки мотивувального

слова, набуває категоріального значення релятивності. Подану омопару вважаємо синкретичним утворенням, бо для обох слів характерна сема 'локативність'. Слова належать до синкретично-диференційованих функціональних омонімів.

Протягом¹ – іменник, предметність (чим?). Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Простір (в одному з трьох вимірів: довжині, ширині, висоті), на якому що-небудь розташовується, міститься [19, 413]. Словоформа іменника *протягом* не зафіксована.

Протягом² – прислівник, ознаковість (як?). Незмінюваний. Означальний. Розтягуючи звуки [19, 413]. Лексема *протягом* як прислівник у проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Протягом³ – прийменник, релятивність. У поєднанні з родовим відмінком [19, 413].

Ба, – тими діалектами говорив весь цей «експрес», і то не тільки тепер, а, либонь, протягом цілої своєї історії (1).

...до людей Андрієвого складу вигідніше застосувати моральний, психічний тиск, аніж просте биття, бо останнє дає цілком зворотний ефект, в чому вони й переконалися протягом всієї слідчої епопеї (2).

Омокомплекс вважаємо синкретично-функціональними омонімами. Іменник, перейшовши у прислівник, стає незмінюваним, що полегшує подальші перехідні процеси.

Прислівник *протягом* характеризується частининомовним значенням ознаковості та виконує синтаксичну функцію в реченні. У результаті транспозиції слово *протягом* набуло категоріального значення релятивності, втратило морфологічні й синтаксичні ознаки вихідної частини мови. Обидва аналізовані омоніми виражають сему 'темпоральність', тому це синкретичні утворення.

Слідом¹ – іменник, предметність (чим?). Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.) [19, 465].

Понизу, принохуючись до сліду, біг пес його старим слідом (1).

Слідом² – прислівник, ознаковість (де?, як?, коли?). Незмінюваний. Обставинний. Безпосередньо за ким-, чим-небудь, не відстаючи [19, 466].

Всі в трьох схопились і, як хорти, подались слідом (1).

Слідом (за)³ – прийменник, релятивність. У поєднанні з орудним відмінком [19, 466].

Хтось було заїкнувся, що не туди, але Андрій, який ішов слідом за наглядачем, дав знак мовчати (2).

Компоненти наведеного омокомплексу кваліфікуємо як синкретично-диференційовані функціональні омоніми. За певних умов іменник переходить у прислівник, а тоді похідний прислівник – у прийменник.

Прислівник *слідом* має частининомовне значення ознаковості, виконує синтаксичну функцію обставини в реченні. Лексема *слідом* виступає компонентом складеного прийменника, набуває категоріального значення релятивності, втрачає морфологічні

і синтаксичні ознаки прислівника. Наведені слова мають спільну сему 'локативність', тому це синкретичні утворення.

Отже, спостерігаємо транспозицію іменника у прийменник безпосередньо, а також за посередництвом прислівника.

Сполучники як частина мови поповнюються через кон'юнкціоналізацію – «перехід інших частин мови в сполучники шляхом набуття синтаксичних властивостей і категоріального значення сполучника» [8, 314–315].

З метою поєднання підрядної та головної частини доволі часто використовують своєрідні сполучні комплекси, тобто синкретичні утворення, які поєднали у собі ознаки сполучника й вихідної частини мови. Такі синкретичні утворення виконують формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну функції. Зазначимо, що досі не усталені погляди на такі утворення, які кваліфікують як аналітичні сполучники, сполучні вирази, сполучникові комплекси та ін. Входження інших частин мови (займенників, прислівників, модальних слів, часток) у сферу сполучних засобів зумовлює розмивання меж сполучників [14, 19–20].

У романах «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» виявлено лише один сполучниковий комплекс, у якому вихідною частиною мови є іменник:

Перед¹ – іменник, предметність (що?). Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (наз., знах.). Передня частина чого-небудь, лицьова сторона когось, чогось [19, 360]. Лексема *перед* як іменник у проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Перед (тим як)² – сполучник, кон'юнктивність. Підрядний, часовий [19, 360].

Перед тим як впустили хлопців, їм дали кожному в жменю якогось рідкого, смердючого мила, яке гідко було тримати в руках, а ним же треба було митися! (2).

Іменник *перед* має частининомовне значення предметності, у реченні виконує синтаксичну функцію. У результаті транспозиції слово *перед* стає компонентом складеного сполучника *перед тим як*, що характеризується частининомовним значенням кон'юнктивності, втрачає морфологічні і синтаксичні ознаки іменника. Синкретизм простежимо на рівні спільної форми. Крім того, подані слова є синкретично-диференційованими омографами.

Шляхом поповнення часток є партикуляція – «перехід займенників, дієслівних форм, прислівників у частку» [7, 394]. Основою для творення часток були різні частини мови, тому історично за твірною базою виокремлюють відзайменникові, відприслівникові, відіменникові, віддієслівні, відприкметникові, відсполучникові та відвигуківі частки. Зокрема, їх поділяють на первинні і вторинні за хронологічною ознакою. Первинні на сучасному етапі розвитку мови втратили зв'язки з частинами мови, від яких вони походять, а у вторинних – ще такі зв'язки підтримуються [8, 289–297].

Омопари *іменник / частка* не зафіксовані в аналізованих творах Івана Багряного, бо явище

партикуляції іменників не є характерною рисою сучасної української літературної мови.

Інтер'єктивізація – «(від лат. *interjection* – вигук) – вид конверсії, що полягає у переході до вигуків слів з різних частин мови» [16, 207]. Основною функцією повнозначних слів є номінативна, проте вона послаблюється через переважання емоційної та експресивної функції. Наслідком цього є зрушення в семантиці слова, що приводить до переходу у вигук. Так, цей процес доповнюється інтонаційно та введенням підсилювальних часток, що первинно були вигуками. Зазнають інтер'єктивізації іменники із семантикою оцінки (*горе, біда, лихо*); іменники у формі кличного відмінка (*Господи, Боже, мамо, нене*), цілі словосполучення і фразеологізми (*Не дай Боже! Слава тобі Господи*) [17, 277–279].

Процесу інтер'єктивізації передують здатність повнозначного слова чи словоформи виражати емоції мовця, його реакцію. Тому функція називання послаблюється і протягом певного періоду часу слово переходить у вигук. Отже, вигук – це клас слів, який поповнюється в результаті інтер'єктивізації, тобто відбувається функціональне переосмислення одиниць з різною лексико-семантичною природою [9, 431–433].

У романах «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» Івана Багряного виявлено такі омпари іменник / вигук:

Біда¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ж. р.), числа (одн.), відмінка (наз.). Нещаслива пригода, подія, що завдає кому небудь страждання [19, 47].

З того, що та пляшечка й квачик мандрували до суміжної камери, всі зробили висновок, що така сама біда спіткала, мабуть, всю тюрму (2).

Біда² – вигук, інтер'єктивність. Емоційний. Уживається при вираженні душевних страждань, викликаних горем, лихом [19, 48].

От біда... Ну, та на війні не без убитих... Може, й заживе... (1).

Іменник *біда* має частиномовне значення предметності, виконує синтаксичну функцію підмета. У результаті транспозиції *біда* як вигук набуває категоріального значення інтер'єктивності, втрачає морфологічні ознаки самостійної частини мови і притаманну синтаксичну функцію, адже вигук не виступає членом речення. Аналізовані слова мають спільну сему 'негативна оцінка', тому це синкретичні одиниці. Зараховуємо цю омпару до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

Боже¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (кличн.). Творець всесвіту, Всевишній [19, 52]. У проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Боже² – вигук, інтер'єктивність. 1. Емоційний. Уживається для вираження здивування, радості, страждання [19, 53].

Але він не договорив – те, що він узяв за жінку, зойкнуло здавленим дівочим голосом і припало до нього: – О, Боже!! Ой, Боже!!! Андрію!? Андрієчку!.. Ти?! Господи!.. (2).

2. Етикетний. Уживається як компонент вітання разом зі словами *поможи, помагай, дай* із побажанням успіхів тому, хто щось робить [19, 53].

Випили по одній і по другій. «Дай, Боже!» І мовчки, наполегливо їли, не марнуючи часу. Стара упала коло них і журилась (1).

Іменник *Бог* має категоріальне значення предметності, вступає у відношення міжчастиномовної омонімії лише в кличному відмінку. Словоформа *Боже* застигає, набуваючи частиномовного значення інтер'єктивності; втрачає морфологічні ознаки вихідного слова, входить до групи емоційних вигуків. Крім того, у поєднанні зі словами *поможи, помагай, дай* становить групу етикетних вигуків. Іменниковій словоформі *Боже* властиве сильне емоційне начало, тому цю омпару об'єднує сема 'емоційність', що переконує у синкретичній природі поданих омонімів. Ця омпара належить до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

Господи¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (кличн.). Одна з назв Бога у християн [19, 136]. У проаналізованих творах словоформа іменника *Господи* не вживається.

Господи² – вигук, інтер'єктивність. Емоційний. Уживається для вираження подиву, нетерпіння, досади [19, 136].

Господи! Все заборонено, бо це все «вороги народу», над якими ведеться слідство (2).

Іменник *Господь* має частиномовне значення предметності, вступає у відношення міжчастиномовної омонімії лише в кличному відмінку. Словоформа *Господи* характеризується застиглістю форми, втрачає морфологічні ознаки мотивувального слова, набуває категоріального значення інтер'єктивності і входить до групи емоційних вигуків. Іменникова словоформа *Господи* виражає сильне емоційне начало, тому спільною для поданих слів є сема 'емоційність', що переконує в синкретичній природі омонімів. Виявлені одиниці зараховуємо до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

Ліхо¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (с. р.), числа (одн.), відмінка (наз., знах.). Обставина, подія, що зумовлює страждання [19, 257].

Вся камера переживала його лихо й співчувала йому (2).

Ліхо² – вигук, інтер'єктивність. Емоційний. Уживається при вираженні горя, нещастя [19, 258].

Тікати чи не тікати? Ой лихо... (1).

Іменник *лихо* виражає категоріальне значення предметності, виступає у реченні додатком. У результаті транспозиції лексема *лихо* набуває частиномовного значення інтер'єктивності, втрачає морфологічні й синтаксичні ознаки вихідної частини мови, входить до групи емоційних вигуків. Подана омпара є синкретичним утворенням, адже спільною для аналізованих слів є сема 'негативна оцінка'. Омпара належить до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

Отже, зазнають транспозиції у вигуки іменники із семою 'позитивна оцінка' та 'негативна оцінка', іменники на позначення істот у формі кличного відмінка із сильним емоційним началом.

Висновки та перспективи досліджень. Можемо стверджувати, що характерним для творів Івана Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» є явище препозиціоналізації та інтер'єктивації іменників, меншою мірою властиве явище кон'юнкціоналізації іменників та зовсім не властиве явище партикуляції.

Часто переходять у приєменники іменники у формі орудного відмінка однини та рідше множини, у них закладено семи 'простір', 'час' та 'спосіб дії'. Таку транспозицію може бути здійснено за посередництва вторинних прислівників, у результаті чого в українській

мові утворюються цілі омокомплекси, де вихідною частиною мови є іменник. Інтер'єктивація іменників зумовлена їхньою семантикою, у якій визначаємо семи 'позитивна оцінка' та 'негативна оцінка', сильне емоційне начало іменників на позначення особи.

У поодиноких випадках спостерігаємо перехід у несамостійні лексико-граматичні розряди слів іменників разом зі словами інших частин мови, що зумовлює появу сполуки фразеологічного типу (зокрема, це стосується кон'юнкціоналізації іменників). Крім того, між вихідним та похідним словами можлива зміна наголосу, що переконує в завершеності перехідних процесів.

Перспективними вважаємо дослідження частин мови з позиції теорії перехідності в усій творчій спадщині Івана Багряного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабан Г. С. Динамічні процеси в приєменниковій системі сучасної української літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2007. 18 с.
2. Бондаренко Л. В. Склад та комунікативні функції вторинних часток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 2005. 20 с.
3. Весельська Г. С. Нові явища у функціонуванні сурядних сполучників в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ ст. : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2014. 159 с.
4. Глібчук Н. Партикуляція – один із шляхів виникнення міжчастиномовної омонімії. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецьк. 2011. № 22. С. 77–83.
5. Глібчук Н. М. Синкретична природа похідних інтер'єктивів у площині міжчастиномовної омонімії. *Вісник Львівського університету. Сер. Філологічна*. 2017. Ч. 1. № 64. С. 138–150.
6. Глібчук Н. Препозиціоналізація у площині міжчастиномовної омонімії. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2018. № 68. С. 58–67.
7. Глібчук Н., Добосевич У. Проблеми міжчастиномовної омонімії в сучасній українській літературній мові. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. № 50. С. 386–404.
8. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 336 с.
9. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова : підручник. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.
10. Данилюк І. Г. Синкретизм у системі частин мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
11. Дзюман Н. П. Партикуляція займенників у сучасній українській мові. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2014. № 11. С. 92–94.
12. Загнітко А. П. Первинна і вторинна приєменникова категорійна семантика : статус, варіантність. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 190–194.
13. Кісь Є. Б. Інтер'єктивація іменників як вияв функціональної омонімії в сучасній українській літературній мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2022. № 17. С. 48–55.
14. Ковтун О. В. Функціонально-семантична кореляція сполучників і сполучних комплексів у сучасній українській літературній мові : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2014. 144 с.
15. Мацько Л. І. Інтер'єктиви в українській мові : навчальний посібник. Київ : КДП, 1981. 131 с.
16. Мацько Л. І. Інтер'єктивація. *Українська мова : Енциклопедія* / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 207–208.
17. Плющ М. Я. Граматика української мови : у 2 ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. Київ : Вища школа, 2005. 286 с.
18. Шитик Л. Сполучні засоби української мови в аспекті теорії перехідності (на матеріалі «Грамматичного словника української мови : Сполучники» Катерини Городенської). *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя. Черкаси. 2009. № 8. С. 226–235.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

19. Глібчук Н. М., Добосевич У. Б. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови. Львів : Априорі, 2016. 638 с.
20. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Багряний І. Тигролови. URL: <https://shron3.chtyvo.org.ua/Bahrianyi/Tyholovy.pdf>
2. Багряний І. Сад Гетсиманський. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron3.chtyvo.org.ua%2FBahrianyi%2FSad_Hetsymanskiy_vyd_1950.doc

REFERENCES

1. Balaban, H. S. (2007). Dynamichni protsesy v pryimennykovii systemi suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Dynamic processes in the prepositional system of the modern Ukrainian literary language]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
2. Bondarenko, L. V. (2005). Sklad ta komunikatyvni funktsii vtorynnykh chastok [Composition and communicative functions of secondary particles]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kirovohrad [in Ukrainian].
3. Veselska, H. S. (2014). Novi yavlyshcha u funktsionuvanni suriadnykh spoluchnykiv v ukrainskii movi kintsia XX – pochatku XXI st. [New phenomena in the functioning of conjunctive conjunctions in the Ukrainian language of the late 20th–early 21st centuries.]: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU [in Ukrainian].
4. Hlibchuk, N. (2011). Partykuliatsiia – odyn iz shliakhiv vynyknennia mizhchastynomovnoi omonimii. Lnhvistychni studii [Particulation is one of the ways of the lexico-grammatical homonymy]: zb. nauk. prats. Donetsk, 22, 77–83 [in Ukrainian].
5. Glibchuk, N. V. (2017). Synkretychna pryroda pokhidnykh interiektyviv u ploshchyni mizhchastynomovnoi omonimii [Syncretic nature of derivative interjections as a part lexico-grammatical of homonymy]. *Visnik Lvivskogo universitetu. Ser. filologichna*, 1 (64), 138–150 [in Ukrainian].
6. Hlibchuk, N. (2018). Prepozytsionalizatsiia u ploshchyni mizhchastynomovnoi omonimii [Prepositionalization in lexico-grammatical homonymy]. *Visnyk Lvivskoho universitetu. Seriiia filolohichna*, 68, 58–67 [in Ukrainian].
7. Hlibchuk, N., Dobozevych, U. (2010). Problemy mizhchastynomovnoi omonimii v suchasni ukrainskii literaturnii movi [The problems of lexical-grammatical homonymy in modern Ukrainian literary language]. *Visnyk Lvivskoho universitetu. Seriiia filolohichna*, 50, 386–404 [in Ukrainian].
8. Gorpnich, V. O. (2004). Morfologiya ukrayinskoyi movi [Morphology of the Ukrainian language]: pidruchnik. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
9. Hryshchenko, A. P., Matsko, L. I., Pliushch, M. Ya. ta in. (2002). Suchasna ukrainska literaturna mova [Modern Ukrainian literary language]: pidruchnyk. Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].
10. Danyiuk, I. H. (2006). Sinkretizm u sistemi chastin movi [Syncretism in the system of parts of language]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Donetsk [in Ukrainian].
11. Dziuman, N. P. (2014). Partykuliatsiia zaimennykiv u suchasni ukrainskii movi [Particulation of pronouns in modern Ukrainian language]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10 : Problemy hramatyky i leksykologhii ukrainskoi movy*, 11, 92–94 [in Ukrainian].
12. Zahnitko, A. P. (2002). Pervynna i vtorynna pryimennykova katehoriina semantyka: status, variantnist. *Kultura narodov Prychernomorja* [Primary and secondary prepositional categorical semantics], 190–194 [in Ukrainian].
13. Kis, Ye. B. (2022). Interiektyvatsiia imennykiv yak vyiv funktsionalnoi omonimii v suchasni ukrainskii literaturnii movi [Interjection of nouns as a type of functional homonymy of the modern Ukrainian language]. *Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universitetu imeni Ivana Franka. Seriiia: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 17, 48–55 [in Ukrainian].
14. Kovtun, O. V. (2014). Funktsionalno-semantychna koreliatsiia spoluchnykiv i spoluchnykh kompleksiv u suchasni ukrainskii literaturnii movi [Functional-semantic correlation of connectives and connective complexes in modern Ukrainian literary language]: monohrafiia. Vinnytsia: VNTU [in Ukrainian].
15. Matsko, L. I. (1981). Interiektyv v ukrainskii movi [Interjection in the Ukrainian language]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KDPI [in Ukrainian].
16. Matsko, L. I. (2000). Interiektyvatsiia [Interjection]. *Ukrayinska mova: Entsiklopediya / redkol.: V. M. Rusanivskiy, O. O. Taranenko ta in. Vyd. 2, vypr. i dopov.* Kyiv: Vyd-vo “Ukrainska entsyklopediia” im. M. P. Bazhana, 207–208 [in Ukrainian].
17. Pliushch, M. Ya. (2005). Hramatyka ukrainskoi movy [Grammar of the Ukrainian language]: u 2 ch. Ch. 1. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia: pidruchnyk. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
18. Shytyk, L. (2009). Spoluchni zasoby ukrainskoi movy v aspekti teorii perekhidnosti (na materialii “Hramatychnoho slovnyka ukrainskoi movy : Spoluchnyky” Kateryny Horodenskoii) [Conjunctions of the Ukrainian language in the aspect of transposition (based on the material of “Grammatical Dictionary of the Ukrainian Language: Conjunctions” by Kateryna Horodenska)]. *Movoznavchyi visnyk: zb. nauk. prats na poshanu profesora Kateryny Horodenskoii z nahody yii 60-richchia.* Cherkasy, 8, 226–235 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

19. Glibchuk, N. M., Dobozevich, U. B. (2016). Slovník mizhchastynomovnih omonimiv suchasnoyi ukrayinskoyi movi [Dictionary of lexico-grammatical homonymy of the modern Ukrainian language]. Lviv: Apriori [in Ukrainian].
20. Slovník ukrainskoi movy: v 11 t. (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] / za red. I. K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Bahrianyi, I. Tyhrolovy. Retrieved from: <https://shron3.chtyvo.org.ua/Bahrianyi/Tyhrolovy.pdf>
2. Bahrianyi, I. Sad Hetsymanskyi Retrieved from: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron3.chtyvo.org.ua%2FBahrianyi%2FSad_Hetsymanskyi_vyd_1950.doc